

**ΔΥΟ ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΩΛΗΣΗ ΤΟΥ «ΡΟΥΦΑΝΙΟΥ»
ΣΤΟΝ ΧΑΤΖΗ ΜΟΥΣΤΑΦΑΓΑ**

Άπό τὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους μᾶς παραδίδονται δύο ἔγγραφα —φάκ. 10, ἀρ. 2, 3—¹, τὰ ὅποια ἀναφέρονται σὲ μιὰν ἰδιαίτερα δύσκολη στιγμὴν τοῦ μετοχίου τοῦ Ὁρφανίου στὸ 1641 φαίνεται πῶς οἱ οἰκονομικὲς συγκυρίες ἀνάγκασαν τοὺς μοναχοὺς τοῦ μετοχίου νὰ δώσουν ἵνα μέρος τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας τοῦ Ὁρφανίου «ἀμανάτι» στὸν Χατζῆ Μουσταφάγα, Τούρκο πιθανότατα τῆς περιοχῆς². Άπό τὸ ἔγγραφο ἀρ. 2 μᾶς παραδίδεται ἵνα κείμενο (.: «δῆτα την ποδλησιν των ρουφανήου αχμα»), δρου καταγράφονται μὲ σχετικές λεπτομέρειες τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα ποὺ δόθηκαν στὸν Χατζῆ³. Τὸ ἴδιο περίπου κείμενο, μὲ μικρές διαφορές, μᾶς παραδίδεται καὶ ἄπο τὸ ἔγγραφο ἀρ. 3 (.: «τοῦ Ὁρφανίου ἐνθύμιον»), δρου καὶ πάλι ἔχουμε καταγραφὴν τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας ποὺ πέρασε ὡς «ἀμανάτι» στὰ χέρια τοῦ Χατζῆ⁴. Άπό τὸ ἴδιο ἔγγραφο (ἀρ. 3) μᾶς παραδίδεται καὶ μιὰ ἐπιστολὴ μοναχοῦ (τοῦ 1641 ἐπίσης), ἡ ὅποια ἀπευθύνεται στοὺς ἀδελφούς του μοναχούς γέρο Θεωνᾶ καὶ κύρι Γεράσιμον· ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν πληροφορούμασθε, μαζὶ μὲ ἄλλα, καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ μοναχοῦ μπροστά στὸν κίνδυνο νὰ περάσει τὸ μετόχι σὲ τούρκικα χέρια⁵.

Οπος γίνεται φυνερὸν στὸ γνῶστη τῆς ἱστορίας τοῦ μετοχίου τοῦ Ὁρφανίου⁶, τὸ συγκεκριμένο γεγονός—ποὺ βεβαίως δὲν εἶναι ἡ πώληση τοῦ μετοχίου, ἀλλὰ ἡ παραχώρηση μέρους τῆς περιουσίας του, γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα, ὡς «ἀμανάτι» στὸν Χατζῆ Μουσταφάγα—δὲν φαίνεται νὰ είχε τελικὰ ἰδιαίτερες ἐπιπτώσεις στὸ μετόχι· τὸ δὲ ἀρκετά χρόνια ἀργότερα, τὸ 1733, σὲ φιρμάνι τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ, ποὺ ἀπευθύνεται στὸν μποσταντζήμπαση Ὁμέρ ἀγά καὶ στὸν Ἱεροκριτὴ Καβάλας⁷, ἐμφανίζεται τὸ μετόχι τοῦ Ὁρφανίου νὰ ἔχει στὴν κατοχὴ του καὶ τὸν πύργο καὶ τὸ μποστάνι—κτίματα τοῦ μετοχίου ποὺ δόθηκαν ὡς «ἀμανάτι» στὸν Χατζῆ—δικαιολογεῖ τὴν ἀποψή διτελικῶν οἱ μοναχοὶ ἔξεπλήρωσαν τὸ χρέος τους, πιθανότατα, πρὸς τὸν Χατζῆ Μουσταφάγα καὶ πῆραν πίσω τὸ «ἀμανάτι».

Στὴν ἔκδοση τῶν κειμένων ἀκολουθοῦμε τοὺς κανόνες μᾶς ἔκδοσης διπλωματικῆς.

1. Φάκ. 10, ἀρ. 2: Χάρτης (δίφυλλο), 313×208 (216), μελάνη μαύρη, συντομογραφίες λίγες, πολλές ἀνορθογραφίες, κατάσταση καλή, σχίσιμο στὴ μεσαία δριζόντια

1. Π. Νικολόπουλος - Ν. Οικονομίδη, Ιερά μονὴ Διονυσίου, Κατάλογος τοῦ ἀρχείου, «Σύμψεικτα» 1 (1966)302.

2. Ηρβλ., γιὰ τὴν περιουσία τοῦ μετοχίου (καὶ γενικὰ γιὰ τὸ μετόχι), Γ. Κ. Παπάζογλου, Μεταφρασμένα τούρκικα ἔγγραφα τοῦ μετοχίου «Ὁρφάνη» τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους (1535-1733), Καβάλα 1987, 78-96 (κυρίως).

3. Π. Νικολόπουλος - Ν. Οικονομίδη, δ.π., 302 (ἀρ. 124).

4. "Ο.π. (ἀρ. 125).

5. "Ο.π..

6. Γ. Κ. Παπάζογλου, δ.π., 29-37 (κυρίως).

7. "Ο. π., 78-81 (πρβλ. καὶ 87-91, φιρμάνι τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ, ἐπίσης, ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἱεροκριτές τοῦ Πραβίου).

δίπλωση τοῦ δεύτερου φύλλου (στὸ ἴδιο φύλλο ἀποτύπωμα τούρκικης σφραγίδας, στὴν ἄνω δεξιά ὥα, καὶ δίπλα: «+ διὰ τὸ ρουφάνη δῆς το πουλήσαμ(εν) διὰ γρόσια/ αφ δς καθὸς ἡτον με σιτάρια με ἡτη κ(αὶ) ἀ-/νήνε του Χαζή»), τὸ κείμενο γράφεται στὸ φ. Ιτ καὶ συμπληρώνεται, γραμμένο ἀπὸ ἄλλο χέρι, στὸ φ. 2v, τὰ φφ. 1v καὶ 2r παραμένουν κενά. Ἀντίγραφο (;) (Π. Νικολόπουλος - Ν. Οικονομίδη, Ἱερὰ μονὴ Διονυσίου, Κατάλογος τοῦ ἀρχείου, «Σύμμεικτα» 1 (1966) 302, γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τοῦ ἐγγράφου βλ. G. K. P a r a z o g l o u, Σπαράγματα des manuscrits en parchemin, quelques remarques sur l'archive du couvent Dionysiou du Mont Athos, Scriptorium — ὅπδε ἐκδοση).

'Αναγραφὴ τῶν πωληθέντων κινητῶν καὶ ἀκινήτων
τοῦ μετοχίου τοῦ «Ρουφανίου»

Περίληψη:

1641

Καταγράφεται ὅτι δόθηκε στὸν Χαζῆ Μουσταφάγα, κινητὸ καὶ ἀκίνητο τοῦ μετοχίου τοῦ Ὁρφανίου, ὁ πύργος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κινητά, τὸ καλοκαιρινὸ σπίτι μαζὶ μὲ τὰ ζῶα, τὸ μποστάνι, σοδειὲς διαφόρων δημητριακῶν κ.ἄ..

Φάκ. 10, ἀρ. 3 (verso)

Κείμενο:

Δημητριακά την ποδῆλησιν τον Ρουφανήν αχμα.^{1/2} + 'Ἐν πρότης τὸν πύργον δὲ καθὼς εἶνε. Βοντζηα ιβ, τὰ δέκα με-^{1/3}γάλα. Παραβόντηα ι μεγάλα, μικρὰ δ. Ηηθάρια θ. "Ἐνα τέξερη. Μπακράτηα β. Καζάνη α. "Ἐνα κονκοῦμ. ^{1/4} Περονστήαις β. Αηχνοστάτη ἔνα. Σκάρα α. Μασιά α. "Ἐνα^{1/5} βατράλη. Ταγήα δ. Κοπάναις στ. Κοφάις γ. Βαρέληα δια/⁶ το νερὸ β. Τρηγάνηα β. Ταφήα μικρὰ γ. Δικέληα η. Τζάπαις στ. ^{1/7} Στενοτζάπηα ια. Τζηκοῦρηα θ. Παληροκόπηα ζ. Ξάλαις στ. Γνηα/⁸ ιδ. Ζαΐβλαις λβ. Θρονηα γ. 'Ο φούρνος με τὴν κοπάνα με τὸ χάροκο-⁹μα. Ηνακοτά λη. "Ἐνα αμπάρη. "Ἐνα βατράλη. Λουρηα η. Κηλά/¹⁰β. Σακηα ι. 'Αλέτρηα στ. Κοσκηρα ζ. Δημούρηα β. Σπαρτήναις β. Καρού-¹¹ταις γ. 'Αμάξηα δ. 'Οργηδ διὰ τὸ σητάη με τέσερης γρετήαις κ(αὶ) α-/¹²πέξο το χαγιάτη. 'Ο στάβλος με ιθ γρετήαις. Γαδοῦρηα ε κ(αὶ) μηκρὸ σταβλον-¹³δη. 'Η ἀκερόνα θ γρετήαις. Καρπολόγηα κ. Δουκάναις στ. Ζηγρούς¹⁴ στ. Σήρταις β. Κήλητρας α. Το καλοκεφρὸ σπήτη. Βόδια ιη κ(αὶ) εἰνε¹⁵ γ παλεα. Βουβάληα ια. Τὸ μποστάη δὲ καθὸς / εἰνε στρεματα ε/. Ελαῖς κθ, σηκαις ι κ(αὶ) τὸν μπάτον. //¹⁶ + Σητάρι μουζούδηα χ, τα διάκόσια ἀνόνας κ(αὶ) υ παρα-¹⁷πάνο κ(αὶ) κριθάρι μουζούδηα υλε, τα φ ἀνόνας κ(αὶ) τλε¹⁸ παραπάνο. Κ(αὶ) φημοσήταρο μουζούδηα π. Κεχρὶ μουζούδηα ξ. Κοκκια μουζούδηα ζ. Λαθίρι μουζούδηα ε.¹⁹ 'Ροβη μουζούρια ο, τα σαράντα ἀνόνας κ(αὶ) λ παραπάνο.

Σχόλια:

3: 'Εν πρότης τὸν πύργον ὃς καθὼς εἶνε. — Πρβλ. καὶ «τὸ τι- φλίκιον Ἀγιος Ἰωάννης εἰς τὸ χωρίον Ὀρφανον... μετὰ δωματίων καὶ ἀμπελώνων... καὶ ἐν μέρος μποστάνι, μίαν οἰκίαν πύργον...», ἥ «τόπον μποστανίου τεμάχιον ἐν, οἰ- κίᾳ μετὰ πύργου... καὶ λοιπὰ εῖδη», Γ. Κ. Παπάζογλος, Μεταφρασμένα τούρκικα έγγραφα τοῦ μετοχίου «Ὀρφάνη» τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὀρούς (1535-1733), Καβάλα 1987, 80, 89. 'Ο πύργος πιθανότατα θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στήν παραλία τῆς Κάρυανης, ὅπου ἀπὸ παράδοση ὑπάρχει ὡς σήμερα τοπωνύμιο Πύργος (βλ. καὶ 'Ἐπιτελικὸ Χάρτη 1:100.000, φύλλο Ροδολεῖβος — Στρατονίκη). Είναι πιθανό νὰ ταν- τίζεται μὲ τὸν πύργο ποὺ τὰ ἐρείπια του ἐνετόπισε τὸ 1966 ἥ 'Εφορεία Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων, ἥ ὁποία καὶ προχώρησε σὲ διερεύνηση τοῦ χώρου· ὁ πύργος χαρα- κτηρίσθηκε βυζαντινός («...ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια ἐνὸς βυζαντινοῦ πιθανότατα πύρ- γου»), βλ. Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, 'Αρχαιότητες καὶ μνημεῖα Ἀνατο- λικῆς Μακεδονίας, «Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο» 30 (1975) (μέρος Β' 2, Χρονικά), 286 (πρβλ. σχετικά καὶ Γ. Κ. Παπάζογλος, ὁ.π., 84-85).

11-15: κ(α i) α πόξο τὸ χαγιάτη. 'Ο στάβλος... μηκρὸ σταβλού- δη. 'Η ἀχερόνα... Το καλοκερνὸ σπήτη... Τὸ μποστάνη ὃς κα- θὸς εἶνε.—Πρβλ. «Τὸ κτῆμα αὐτῶν τοῦτο περιέχει οἰκοδομάς ἀνεγερθείσας παρ' αὐ- τῶν, ἀποθήκας, ἔργαστήρια, σταύλους, ὑπόστεγα ζώων κτλ. καὶ ἐτέρας τρεῖς οἰκίας διὰ τοὺς εἰς τοὺς κήπους τῆς Μονῆς ἐργαζομένους», ἥ «Τὸ κτῆμα ἡμῶν τοῦτο περιέχει... ἀποθήκας, ἔργαστήρια, σταύλους, ὑπόστεγα ζώων, ὑπόστεγα καπνοῦ... καὶ ἐτέρας τρεῖς οἰκίας διὰ τοὺς εἰς τοὺς κήπους τῆς Μονῆς ἐργαζομένους», Γ. Κ. Παπάζογλος, ὁ.π., 84-85 (γιὰ τὸ μποστάνι πρβλ. καὶ παραπάνω Σχ. στ. 3).

15: σηκαὶς i. — Πρβλ. τὸ φιρμάνι τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ ποὺ ἀπευθύνεται στοὺς ἵεροκριτές τῆς Πράβιστας (Ἐλευθερουπόλεως) τοῦ 1733, «καὶ τὸ μέρος τοῦτο λέγεται Λιβάδιον, ἐξ ἐβδομήκοντα περίπου στρεμμάτων, περιοριζόμενον ἐξ ἐνὸς μὲ θάλασσαν, ἐξ ἄλλου μὲ μέρος ὅπου ὑπάρχουσι συκαί...», Γ. Κ. Παπάζογλος, ὁ.π., 90· συκιές στὸ συγκεκριμένο χῶρο, πολὺ κοντά στὸ «βυζαντινὸ πύργο», βρίσκουμε ἀκόμη καὶ σήμερα (πρὸς τὴν παραλία τῆς Κάρυανης).

2. Φάκ. 10, ἀρ. 3: Χάρτης (μονόφυλλο) 323×215, μελάνη μαύρη, λίγες συντομογραφί- ες, λίγες ἀνορθογραφίες, μικρές φθορές (στὸ verso διαβάζουμε: «Τοῦ ορφανίου Ἐνθύ- μιον»). Ἀντίγραφο (;) (Π. Νικολόπουλος - Ν. Οικονόμης, ὁ.π., γιὰ τὴ σημερινὴ θέση τοῦ ἐγγράφου βλ. ἐπίσης Γ. Κ. Παπαζογλου, ὁ.π.).

a. 'Επιστολὴ μοναχοῦ σχετικὴ μὲ τὴν πώληση τοῦ Ὀρφα- νίου (verso)

Περὶληψη:

1641

'Η ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται στοὺς μοναχοὺς γέρο Θεωνᾶ καὶ κύρ Γεράσιμο, τοὺς δοποίους καὶ προτρέπει νὰ σκεφθοῦν, ἂν συμφέρει, νὰ κάνουν τὸ μετόχι «τουρκικό»· ἐπίσης δίδει διάφορες πληροφορίες γιὰ κοινοὺς γνωστοὺς καὶ γιὰ τὸν ἴδιο.

Κελμενό:

Εἰς τοὺς καθ ἔμας τιμίους γέροντας κ(αὶ) ἐν $X(\text{ουστ})\tilde{\phi}/^2$ ἀδελφοὺς γέρο Θεωνᾶ κ(αὶ) κύρ Γεράσιμῳ $/^3$ αἰσιώς κ(αὶ) ὑγιᾶς $/^4$ + Λάβετε, ὃ ἀδελφοὶ κ(αὶ) συναγονισταὶ μου, εἰς τὰς θλίψεις κ(αὶ) κινδύνα κ(αὶ) ἔτερον γράμμα τῆς $/^5$ ἀρχόντισ(ας) κ(αὶ) ταύτην τὴν ἐνθύμησιν, τὰ ἥποι τοῦ μετοχίου ἀν σιμφέρη νὰ τὰ κάμετε $/^6$ τούρκικα. Πορεύεσθ(ε),

ἀδελφοί, με προθυμίαν συναγονίζεσθε με τὴν⁷ προσευχὴν καὶ οὐκέπει παραχάλεστιν πρὸς τὸν Τίμιον Πρόδρομον καὶ ὁ θεός μεθ ἡμῶν.⁸ Εὔριζα ἀνηγόν τοῦ γέρον Νεοφύτου καὶ πορεύομαι θεοῦ θέλοντος κακεῖθεν πρὸς τὸν γέρον φιλάρετον⁹ καὶ οὐκέπει τὰ Σέρρας. Καὶ εὐχεσθέ μου καθὼς ἐγώ πάντας οἵους ἐβαφιγγόηησμα¹⁰ η αὕτοι ἐγέ δ θεός συγχωρήσῃ καὶ ἐλεήσῃ πάντας.

Σχόλια:

Οἱ Π. Νικολόπουλος - Ν. Οἰκονομίδης δέχονται πώς η ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται «πρὸς τὸν ἐν τῷ μετοχίῳ Ὄρφανι μοναχὸν» (Π. Νικολόπουλος - Ν. Οἰκονομίδης, δ.π., 302). ἀπόστολεὺς εἶναι κάποιος μοναχός, ὁ ὄπειος, διαν γράψαι τὴν ἐπιστολὴν, βρίσκεται, πιθανότατα, κάπου στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία. Ἡς ληρθεὶ δῆμος ὑπὸ δύψη διτοι οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Διονυσίου ἐκτελοῦσαν ἀπλὰ ὑπηρεσία στὸ μετέχι, χωρὶς ποσᾶς νὰ λαμβάνοντι ἀποφάσεις γιὰ τὴν διαχείρισή του, μάλιστα στὰ χρόνια στὰ δόποια ἀναφερόμασθε, ή ὑπηρεσία ἡταν ἐτήσιας διαρκείας. Μᾶς διασώζεται πράξη τοῦ Ἱεροδικαστηρίου Πραβίου (.), τοῦ 1636, ὅπου διαβάζουμε σχετικά: «...δ μοναχὸς Νικόδημος, διαμένων ἐν τῇ κωμοπόλει Ὄρφανη τῆς Ἐπαρχίας Πραβίου... παρουσιασθεῖς ἐνάπιον τοῦ Ἱεροῦ δικαστηρίου ἐδήλωσε τὰ ἔξης: ...Ἐπειδὴ κατὰ τὰ θρησκευτικά μας θέμια ἐληξε ἡ ὑπηρεσία μας ἡ ἐτησία καὶ προτίθεμοι να ἐπιστρέψω εἰς τὸ Ἀγιον ὄρος, παρακαλῶ τὸ Ἱεροδικαστηρίον νὰ μὲ διφοδιάσῃ μὲ ἔγγραφον...». Ἐφ' δ τὸ δικαστήριον συνέταξε..., Γ. Κ. Παπάζογλου, δ.π., 76.

4-6: καὶ οὐκέπει τὸν γράμμα τὴν ἀρχόντισ(ας) καὶ ταύτην τὴν ἐνθύμησιν, τὰ ἥτοι τοῦ μετοχίου ἀντιμέρην νὰ τεκάμε τε τούρκικα. «Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ εἶναι σαφὲς πώς γράφεται μὲ ἀφορμὴ τὸ «ἔτερον γράμμα τῆς ἀρχόντισ(ας)» καὶ τὴν πληροφορία διτοι οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Διονυσίου σκέφτονται νὰ πωλήσουν ἡ νὰ δώσουν «ἄμανάτι» τὸ μετόχι σὲ Τούρκους; εἶναι λοιπὸν πιθανὸν πώς η ἐπιστολὴ γράφεται πρὶν ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο γεγονός τῆς παραχώρησης κτημάτων τοῦ μετοχίου στὸν Χατζῆ.

6-7: με τὴν προσευχὴν καὶ τὴν παρακάλεσιν πρὸς τὸν Τίμιον Πρόδρομο μονον. — Ὁ Τίμιος Πρόδρομος θεωρεῖται ὁ προστάτης ὅγιος τῆς μονῆς Διονυσίου μαρτυρίες γιὰ τὴ θέση τοῦ Τίμιου Πρόδρομου στὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῶν Διονυσιατῶν μοναχῶν βλ. Λαζάρος μον. Διονυσίου, Διονυσιατικαὶ διηγήσεις, Ἀθως 1988, 11-39 κ.ἄ..

β. Ἐνθύμηση γιὰ τὸ μετόχι τοῦ Ὄρφανον (recto)

Περίληψη:

1631

Αναφέρεται διτοι τὸ μετόχι δίνεται «ἄμανάτι» στὸν Χατζῆ Μουσταφάγα γιὰ 1.500 γρόσια γίνεται μιὰ καταγραφὴ τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίεως τοῦ μετοχίου (πύργος, καλοκαιρινὸ σπίτι, ζῶα, μποστένι, σοδειές δημητριακῶν κ.ἄ.) ποὺ περιεύθηκε στὰ χέρια τοῦ Χατζῆ.

Κείμενο:

Διὰ τὸ μετόχι μας τὸ Ὄρφανον διοῦν ἐδώσαμεν ἀμαρτὶ τοῦ Χατζῆ Μουσταφάγας διὰ γρόσια χλίαρι¹¹ πεντακόσια μὲ ἥτι καὶ ἀνεῖχε. Ἐν πούτοις τοῦ ἐπαιραδίωσαμε τὸν σῦνγρον καθὼλ εἶναι. Βου-/¹²τζία μεγάλα 10, μικρὰ 2. Παραβόντια μεγάλα 10, μικρὰ 4. Ημέθαμα 4. Τένζαρι 1. Μπακρά-/¹³τζία 2. Καζάνι 1. Κουκόνι 1. Πηροστιάτι 2. Ανχροστάτι 1. Σεζάρι 1. Βατράλιον 1. Ταψιά τρα-/¹⁴νὰ 4. Κοπάραις 6. Κόφατς 3. Νεροβάσιλη 2. Στεροτζάπια 11. Τυγάνια 2. Ταψιά μικρὰ 3./¹⁵ Δικάλια 4. Τζάπαις 6. Τζηρούλια 9. Ηλιοροζάπι 7. Ξά-

λαὶς 6. Γενιὰ 14. Ζεύλαις 32. Θρονία 3./⁷ Ὁ φούργος μὲ τὴν ποπόνα μὲ τὸ χέρωμα κ(αὶ) πηνακοτὰ 38. Ἀμπάρι 1. Βατράλι 1. Λουρά 8. Κρήλι 2./⁸ Σεξάλι 10. Ἀλέτρια 6. Κόσκυνα 7. Αρυμώνα 2. Σπαρτίνας 2. Καρούτας 3. Ἀμάξι 4. Ὄργιο/⁹ διὰ τὸ επιάρι μὲ γρεντιάς 4 κ(αὶ) ἀπ' ἔξω τὸ χαῖτι. Ὁ σταῦλος μὲ γρεντιάς 4. Μικρὸς σταθλεύνδη 1. Γα-¹⁰/δούρια 4. Ἡ ἀχερόνα μὲ γρεντιάς 4. Καρτολόγια 2. Δουκάνιας 6. Ζηρούς 6. Σῆρετς 2./¹¹ Κίλιτρας 1. Τὸ καλοκερογόνδη σπῆτη. Βόδια 18, ἀπὸ τὰ δύοια ἥπτον πελμά 3. Βουβάλια 11. Τὸ μπο/¹²στάνι καβῶς εἶναι στρέμματα 5. Ἐλαΐς 29. Σωκαῖς 19. Τὸ λευρόπατί. Συντάρι μονζούρια 600,/¹³ ἀπὸ τὸ δύοιον ἥπτον ἀνόνας μονζούρια 200. Κρεθάρι μονζούρια 335, ἀπὸ τὸ δύοιον ἥπτον/¹⁴ ἀνόνας 100. Ὁ φεμοσύνταξον μονζούρια 80. Κεζοὶ μονζούρια 60. Κουκία μονζούρια 7. Λαβή-/¹⁵για μονζούρια 5. Ῥόβι μονζούρια 70, ἀπὸ τὸ δύοιον ἥπτον ἀνόνας μονζούρια 30.

ante 1. 1: αχμα-ω

Σχόλια:

Μιὰ σύγκριση τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας τοῦ μετοχίου, ποὺ καταγράφεται στὸ παρὸν ἔγγραφο, μὲ τὴν ἀνάλογη ἀναγραφὴ τοῦ ἔγγραφου ἄρ. 2 (τοῦ φακ. 10), ἀποδεικνύει τὰ ἔξης: α) Δέν ἀναγράφεται στὸ παρὸν ἔγγραφο «μασιά α», ποὺ ἀντιθέτα καταγράφεται στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2, β) Στὸ παρὸν ἔγγραφο ἔχουμε ἀναγραφὴ 4 πιθαριῶν, ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 καταγράφονται 9 πιθάρια, γ) Στὸ παρὸν ἔγγραφο ἀναγράφονται δικέλια 4, ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 καταγράφονται δικέλια 8, δ) Ὁ στάθλος στὸ παρὸν ἔγγραφο ἐμφανίζεται νὰ ἔχει 4 γρεντιές, ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 ἔχει 19, ε) Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀχερώνα, στὸ παρὸν ἔγγραφο ἔχει 4, ἐπίσης, γρεντιές, ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 ἐμφανίζεται νὰ ἔχει 9, στ) Τέλος, κάποια διαφορὰ ἐμφανίζεται νὰ ὑπάρχει στὶς ἀναφορᾶς στὴν ποσότητα τοῦ κριθαριοῦ, στὸ παρὸν ἔγγραφο διαβάζουμε «Κρυθάρι μονζούρια 335», ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 «Κριθάρι μονζούρια υλε». τὸ ἴδιο καὶ στὴν ἀναφορὰ σεῖν ποσότητα τοῦ ροβιοῦ, στὸ παρὸν ἔγγραφο διαβάζουμε «Ῥόβι μονζούρια 70, ἀπὸ τὸ δύοιον ἥπτον ἀνόνας μονζούρια 30», ἐνῶ στὸ ἔγγραφο ἄρ. 2 «Ῥόβι μονζούρια 0, τὰ ευρέντα ἀνόνας».

1-2: ἐ δ ὁ σ α μ ε ν ἀ μ α ν α τ ἵ το ὕ σ α φ ε ύ γ α σ διὰ γρό-
σια χίλια πεντακόσια. — Πρβλ., γιὰ τὴν ἄξια ἐνὸς γροσίου, Γ. Κ. Πεπέ-
ζογλού, δ.π., 43-44, δηνοὶ καὶ βιβλιογραφία ἀξίζει νὰ προσέξουμε ὅτι ἡ περιουσία
τοῦ μετοχίου δίδεται στὸν Χατζῆ Μουσταφάγα ώς «ἄμανάτι» γιὰ τὰ συγκεκριμένα
1.500 γρόσια, ποὺ πιθανότατα δόθηκαν ἀπὸ τὸν Χατζῆ στοὺς μοναχοὺς ώς δάνειο (ἢ
πάλι πιθανὸς εἶναι ἡ περιουσία νὰ δίδεται ώς παρακαταθήκη γιὰ τὴν ἀποκληρωμή
ἀντίστοιχου χρέους).

Αεξιλόγιο

ἀννώνα, ἡ	=λατ. apponeta, σοδειά ἐτήσια-ἀποταμιευομένη (ἄγοραιά τιμὴ καρπῶν).
βουτσί, τὸ	=μεσν. βουτσίν-βουτσίον, βυτίον (λατ. butta), βαρέλι.
γενί, τὸ	=ύνι, ύνιον (ύνιον), ἀρχ. ύν(ν)ις, σιδερένιο ἀκρο τοῦ ἀρότρου.
γρεντιά, ἡ	=γραντιά, γρηντιά, τὰ ξύλινα ὀριζόντια δοκάρια ποὺ συγκρατοῦν τὴ στέγη (ἢ λέξη «ἐν χρήσει» ώς σήμερα στὰ χωριά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας).
δίκελλα, ἡ	=κοιν. δικέλλι, σιδερένιο σκαπτικὸν ἐργαλεῖο, κυρίως ἀμπελώνων, μὲ δύο «δόντια» (δίχαλο).
δουκάνα, ἡ	=χοντρὸ ξύλο τὸ δύοιο ἐσύρετο ἀπὸ τὰ ἄλογα κατὰ τὴ διαδικασία

δριμόνι, τὸ	= τοῦ ἀλωνίσματος τῶν δημητριακῶν, πρβλ. δοκάνι, δοκός. = πρβλ. δρεμόνι, δερμόνι καὶ δρομόνι, εἰδος κόσκινου μὲν μεγάλες δπές γιὰ τὸ καθάρισμα τῶν δημητριακῶν (καὶ ἀρολόγος).
ζεύλα, ἡ	= ρῆμ. ζεύω, μέρος τοῦ ζυγοῦ τοῦ ἀρότρου χρήσιμο στὸ «ζέψιμο» τῶν βιδιῶν, ἀρχ. ζεύγλη (πρβλ. καὶ ζευλόσκοινο, ζευλόλουρο).
θρονίον, τὸ	= μεσν. θρονίν, θρονίον (ἀρχ. θρόνος), τὸ κάθισμα.
καρπολόγος, ὁ	= ἐργαλεῖο γεωργικὸν «πρὸς ἐκκοπὴν ὀπωρῶν».
καρρούτα, ἡ	= ἄλβ. karrutē, σλαβ. koryto, σκάφη, βλ. καὶ κορύτα (στὰ χωριά τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ὡς σήμερα καρροῦτες, οἱ λεκάνες γε- νικά καὶ τὰ βαρέλια γιὰ τὸ πάτημα τῶν σταφυλιῶν).
κοπάνα, ἡ	= ξύλινη σκάφη γενικά καὶ εἰδικότερα ἡ ξύλινη σκάφη τοῦ ζυμώ- ματος τοῦ ψωμιοῦ (ρῆμ. κοπανᾶ).
κουκούμι, τὸ	= λατ. cuscuma, μεσν. κουκούμιν-κουκούμιον, ἡ χύτρα.
κόφα, ἡ	= μεγάλο καλάθι, τὸ κοφίνι.
κύλιτρας, ὁ	= πέτρινος κύλινδρος ποὺ ἔχρησιμοποιεῖτο στὴν ίσοπέδωση χώ- ρων, κυρίως τοῦ χώρου τοῦ ἀλωνιοῦ (ἀρκετὲς παρόμοιες πέτρες συναντοῦμε ὡς σήμερα νὰ χρησιμεύουν γιὰ πεζούλια στὶς εἰσό- δους τῶν σπιτιῶν στὰ χωριά τῆς Δράμας).
λαθούρι, τὸ	= μεσν. λαθούριν-λαθούριον (ἀρχ. λάθυρος), εἰδος φυτοῦ.
ληνός, δ	= πατητήρι (ἀρχ. ληνός), ληνοπάτι καὶ μπάτος.
μουζούρι, τὸ	= μέτρο δημητριακῶν (καὶ ἄλλων ξηρῶν καρπῶν), σὲ χρήση κυ- ρίως στὴν Κρήτη.
μπακράτσι, τὸ	= τουρκ. bakraç, χάλκινο σκεδονίς (ἀγγεῖο).
δρυγίο, τὸ	= ἄγνωστη ἡ λέξη σήμερα στὰ χωριά τῆς Ανατολικῆς Μακεδονίας, τουρκ. ὅργι, πλέγμα, ὅργιγμε, πλεκτός, κτιστός, πιθανότατα ὑπο- νοεῖται κτιστός ἐστεγασμένος χῶρος γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν δη- μητριακῶν.
παραβόντιον, τὸ	= κοινᾶς καδί, ξύλινος κάδος μεταφορᾶς νεροῦ ἢ σταφυλιῶν (ἢ λέξη ὡς σήμερα είναι σὲ χρήση στὴν Θάσο).
πινακωτή, ἡ	= πινάκι+ωτή. ξύλινο μακρὺ σκεδονὶς μὲν χωρίσματα δπου ἐτοποθε- τεῖτο τὸ ζυμωμένο ψωμὶ γιὰ νὰ μεταφερθεῖ στὸ φούρνο.
πυροστιά, ἡ	= πρβλ. καὶ πυροεστία, κυκλικὸς ἢ τριγωνικὸς σιδερένιος τρίποδας ποὺ ἔχρησιμοποιεῖτο στὴν ἀναμμένη φωτιά γιὰ νὰ βαστάζει τὰ διάφορα σκεύη.
ρόβι, τὸ	= εἰδος δημητριακοῦ (ἀρχ. ὄρόβιον, ὑποκ. τοῦ ὄροβος).
σπαρτίνη, ἡ	= ἡ «έκ τοῦ σπάρτου»; (σπάρτον, θαμνῶδες φυτὸ ποὺ χρησιμοποιεῖ- ται στὴν κατασκευὴ σαρώθρων καὶ εἰδῶν πλεκτικῆς).
σύρτη, ἡ	= ξύλινο ἐργαλεῖο ποὺ ἔχρησιμοποιεῖτο στὴ διαδικασία τοῦ ἀλω- νίσματος (ἄλλοι συρτάρες, ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἕνα δριζόντιο σανίδι πλάτους 5-10 ἑκ., καὶ μήκους ὡς 80 ἑκ., ποὺ ἔφερε στὸ κέντρο μιὰ δπὴ δπου προσαρμοζόταν ἔνα μακρὺ ξύλο γιὰ τὴ χρήση τοῦ ἐρ- γαλείου ἀπὸ τὸν ἀγρότη).
χαγιάτι, τὸ	= τούρκ. hayat, ἐστεγασμένος, ἀνοικτὸς ἀπὸ μιὰ μεριά, συνήθως, χῶρος, διάδρομος.
χάρκωμα, τὸ	= μεσν. χάρκωμα (ἀρχ. χάλκωμα, χαρκωματάς καὶ χαλκωματάς), χάλκινο ἀγγεῖο.

**Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ
ΣΤΗΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ (1566-1574)**

Ἡ κ. Εὐαγγελία Χατζητρύφωνος, σὲ πρόσφατο ἄρθρο τῆς μὲ τίτλο «'Οθωμανικὸ λουτρὸ στὴν Ἀπολλωνία τῆς Βόλβης»¹, παρουσιάζει, ἀπὸ ἔνα σύνολο κτιρίων τῆς δόθωμανικῆς περιόδου ποὺ βρίσκονται στὴν κοινότητα τῆς Ἀπολλωνίας (80 περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικά τῆς Θεσσαλονίκης), ἔνα λουτρό. Τὰ ὑπόλοιπα κτίρια ποὺ ἀποτελοῦν δόλα μαζί, ὅπως φαίνεται, ἐνιαίο συγκρότημα, είναι ἔνα χάνι καὶ ἔνα τζαμί. Στὸ ἴδιο ἄρθρο ἡ ἐρευνήτρια περιγράφει τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ λουτροῦ, τὰ ὄλικά καὶ τὸν τρόπο δόμησης, δίνει μιὰ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν σωζόμενων χώρων σήμερα, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ μία τυπολογικὴ προσέγγιση τοῦ μνημείου μὲ βάση ἄλλα γνωστὰ τῆς δόθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δοπία καὶ τὴν ὁδηγεῖ σὲ μία χρονολόγηση τοῦ λουτροῦ στὸ δεύτερο μισό τοῦ 15ου αἰ.²

Δὲν τίθεται ἀμφισβήτηση γιὰ τὸ τοπωνύμιο τῆς Ἀπολλωνίας, ἡ δοπία μέχρι καὶ σήμερα είναι γνωστὴ ὡς Παζαρούδα, κάτι ποὺ ὁδηγεῖ ἀμέσως στὸ τουρκικὸ τοπωνύμιο Yeni Pazar³. Τὸ ἴδιο μέρος περιγράφει ὁ A. Struck⁴, ἐνῶ παλαιότερα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀνατρέξουμε στὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆ γιὰ κάποιες πληροφορίες ποὺ ἀναφέρει γιὰ τὸ χῶρο. Ὁ Ἐβλιγιὰ γράφει γιὰ τὸ Yeni Pazar ὅτι «...ἐπὶ σονλτάρον Σελίμ B' ὁ μέγας βεζέρης Μεχμέτ Σοκολῆς, ἐξοδεύσας χοῆμα ἰκανόν, ἐκτισεν ἐκεὶ μέγα τζαμίον, ἄλλους εὐτεղίους οἰκους, ἀνωτέρους σχολήν, γραμματοδιδασκαλεῖον, τεκέν δερβισῶν, λοντρῶν, χάνια καὶ πρατήρια... Τὰς Ηαρασκενὰς συγκροτεῖται ἐκεὶ λαῖκὴ ἀγορὰ (παζάρι), εἰς τὴν ὁποίαν συναθροίζονται 5-10.000 ἀνθρωποι»⁵.

Εἶναι περίεργο ὅτι ἡ κ. Χατζητρύφωνος, ἂν καὶ γνώριζε αὐτὴ τὴ μαρτυρία, δὲν στάθηκε μὲ ἐπιμονὴ σὲ αὐτήν⁶. Ἐχω νὰ προσθέσω ἐδῶ ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἐβλιγιᾶ είναι σύμφωνη μὲ τὴν κατὰ πολὺ προγενέστερη καὶ ἀξιόπιστη περιγραφὴ τοῦ ὁδοιπορικοῦ τοῦ Lorenzo Bernardo (1591), ἄλλοτε βαῖλου τῆς Βενετίας, στὸ ἔργο «Viaggio di un ambasciatore Veneziano (Lorenzo Bernardo) da Venezia a Constantinopoli nel 1591».

1. «Μακεδονικὰ» 26 (1987-88) 139-79.

2. "Ο.π., σ. 165.

3. Γιὰ τὴν Παζαρούδα ἡ Παζαριά ἡ τὸν ναχιγιὲ Παζαριᾶς βλ. ὥ.π., σ. 141-42, A. Struck, Makedonische Fahrten, I- Chalkidike, Wien und Leipzig 1907, σ. 76-77, καὶ γιὰ τὴ σχέση τῶν ὀνομάτων μὲ τὸ Yeni Pazar βλ. N. Μοσχόπουλον, Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ, ΕΕΒΣ 14 (1938) 498.

4. "Ο.π., σ. 76-77.

5. N. Μοσχόπουλον, ὥ.π., σ. 498.

6. "Ηδη ὁ E. H. Ayvardi, Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk, İstanbul 1982, σ. 275, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ κειμένου τοῦ Ἐβλιγιᾶ, ἀναφέρει τὰ μνημεῖα τοῦ Yeni Pazar.

7. Τὸ ἔργο γράφτηκε ἀπὸ τὸν Gabriele Cavazza καὶ τυπώθηκε στὴ Βενετία ἀπὸ τοὺς Fratelli Visentini τὸ 1886. Ὁ Cavazza ἦταν πιθανότατα πρόσωπο τῆς ἀκολουθίας τοῦ Bernardo, ὁ διοῖος εἶχε διορισθεῖ βάιλος τῆς Βενετίας στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1584. Ὁ Bernardo ἐπέστρεψε στὴ Βενετία στὴν ἀρχὴ τοῦ 1588, ἄλλὰ τὸ 1591 ταξίδεψε ξανὰ γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ ἀποστολὴ νὰ συλλάβει καὶ νὰ ὁδηγήσει στὴ Βενετία τὸν βάιλο Girolamo Lippomano, ποὺ κάτηγορήθηκε γιὰ ὑψηλὴ προδοσία βλ. καὶ Relazione dell' impero ottomano dī Lorenzo Bernardo, 1592, στοῦ E. Albergi, Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato, Serie III, vol. II, Firenze 1844, 321-426.

Στήν περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὡς τὴν Ρεντίνα δίνονται οἱ ἔξῆς πληροφορίες: «*Ultimo detto, venerdi..., ci partissimo oggi 2 ore dopo disnare da Salonicchi, e venissimo ad un casal detto Langazada,... 1591 primo Giugno. — Sabbato ad un ora di giorno, partiti da Langazada, venissimo dopo mezzodi a Genibazar a z a r. Passassimo fra le rive di due laghi, l'uno circa due miglia lontano dall'altro. Quello alla destra è detto di Langazada, e quello alla sinistra di Genibazar. Si vedono diverse ville alla sponda d'ambidue. In Genibazar vi è un luogo come un serraglio di cicra un miglio e mezzo di giro, fabricato da Mahemet b'ssa p r i m o vizir, che fu ammazzato dal pazzo (sic) nel suo divano l'anno 1579, per l'anima sua, dove è comodo per i cavalli, moschea, bagno, con molte botteghe per, comodità di quelli che vi vanno al bazaro che vi si fa ogni venerdi... 2 detto. Domenica, ad una ora di giorno partisimo da Genibazar, e... entrassimo per una gola di monti, sopra quali alla destra si vedono le muraglie del castello di Redem...»¹. Δηλαδή: «Τελευταία μέρα τοῦ τρέχοντος (μηνός), Παρασκευή, ... φύγαμε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, δύο ώρες μετὰ τὸ γεῦμα, καὶ φτάσαμε στὸ Λαγκαδᾶ (Langazada)... Πρώτη Ιουνίου 1591. Τὸ Σάββατο, τὴν πρώτη ώρα τῆς μέρας, φύγαμε ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ καὶ φτάσαμε τὸ μεσημέρι στὸ Genibazar. Περάσαμε ἀνόμεσα στὶς δχθες δύο λιμνῶν, ἡ μία 2 μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ λίμνη στὰ δεξιὰ λέγεται τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ ἡ ἄλλη στὰ ἀριστερὰ τοῦ Genibazar. Στὶς δχθες καὶ τῶν δύο βλέπουμε διάφορα χωριά. Στὸ Genibazar ὑπάρχει ἔνας τόπος σὰν ἀνάκτορο, σχεδὸν ἐνάμισυ μίλι περιφέρεια, κτισμένος ἀπὸ τὸν Mahemet πασᾶ γιὰ τὴν ψυχὴ του, πρῶτο βεζύρη, ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν τρελὸ (sic) στὸ ντιβάνι του τὸ ἔτος 1579· είναι βολικὸς γιὰ τὰ ἀλογά, μὲ τζαμί, λουτρό καὶ πολλὰ μαγαζιά γιὰ τὴν εὐκολία αὐτῶν ποὺ ἔρχονται στὸ παζάρι ποὺ γίνεται κάθε Παρασκευή... 2 τρέχοντος, Κυριακή, μία ώρα ἀφοῦ ἔγινε μέρα, φύγαμε ἀπὸ τὸ Genibazar καὶ μπήκαμε σὲ ἔνα πέρασμα βουνῶν, διοῦ δεξιὰ φαίνονται τὰ τείχη τοῦ κάστρου τῆς Ρεντίνας (Redema)...».*

Στοὺς γνῶστες τῆς περιοχῆς ἡ περιγραφὴ τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ ὡς τὴν Ρεντίνα φαίνεται ἐκπληκτικὴ στὸν καθορισμὸν τῶν τοπογραφικῶν λεπτομερειῶν². Σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια περιγραφὴ μαθαίνουμε ὅτι στὸ Genibazar ἔνας πρῶτος (μέγας) βεζύρης, ὁ Mahemet πασᾶς ἔχτισε ἔνα συγκρότημα ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ ἔνα τζαμί, ἔνα χάνι καὶ ἔνα λουτρό. Ὁ βεζύρης Mahemet καὶ ἰδρυτὴς τοῦ συγκροτήματος ταυτίζεται μὲ τὸν Şokolli Muhammad Pasha ἀπὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ ἔτος θανάτου του ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὸ δόδοιπορικό τοῦ Bernardo. Είναι γνωστὸ διὰ ὁ Şokolli δολοφονεῖται στὶς 11 Οκτωβρίου 1579 ἀπὸ ἔναν ζητιάνο³. Ἡ ταύτιση αὐτὴ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Ἐβλιγιά Τσελεμπή ἀναφέρει ρητὰ τὸν Şokolli ὡς ἰδρυτὴ

¹ Άλλη ἔκδοση τοῦ δόδοιπορικοῦ τοῦ Bernardo στὸ *Monumenti Storici pubblicati della R. Deputazione di Storia Patria, Seria Quarta, Miscellanea*, vol. IV, Venezia 1887.

² 1. Σ. 55-6 τῆς ἔκδοσης τῶν Fratelli Visentini. Μετάφραση τμήματος τοῦ Viaggio τοῦ Bernardo, ποὺ ἀναφέρεται στὴν Μακεδονία, δημοσίευσε ὁ K. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἰστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σελ. 128-141.

³ 2. Γιὰ τὸ ἀναλυτικὸ δρομολόγιο τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ L. Bernardo βλ. St. Yerasimos, *Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIIe siècles). Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux, habités*. Thèse d'Etat, Paris 1986, σ. 925-29.

³ 3. The Encyclopaedia of Islam, Leyden-London 1934, σ. 475, καὶ J. von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, t. VII, Paris 1837, σ. 63, βλ. Μέρτζιος, σ. 138, σημ. 2.

τοῦ συγκροτήματος στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Σελίμ Β' (1566-1574).

Ή πληροφορία τοῦ δδοιπορικοῦ συμφωνεῖ ἐπίσης μὲ τὰ ήδη σωζόμενα κτίρια, δηλαδὴ ἔνα τζαμί, ἔνα λουτρό και ὑπόλειμματα καλοκτισμένων τοίχων, ποὺ ἀναγνωρίζονται σήμερα ἀνάμεσα σὲ ιδιοκτησίες και οἰκήματα τοῦ σημερινοῦ οἰκισμοῦ και πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸ χάνι, τὸ ὅποιο θυμιοῦνται οἱ παλαιότεροι¹.

Ή οικοδομική δραστηριότητα τοῦ Ṣokolli Muhammed Pasha, μεγάλου βεζύρη, εἶναι γνωστή και κυρίως στά χρόνια τοῦ σουλτάνου Σελίμ Β', δταν ἡ δύναμή του βρικόταν στὸ ἀπόγειό της². Φαίνεται δτι σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴ χρονολόγηση τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀπολλωνίας, μιὰ και στά χρόνια τοῦ ἐπόμενου σουλτάνου Μουράτ Γ' (1574-1595) ἡ δύναμη τοῦ Ṣokolli ἀρχισε νὰ περιορίζεται.

Συνοψίζοντας, τὸ δθωμανικὸ συγκρότημα στὴν Ἀπολλωνία εἶναι ἔργο τοῦ μεγάλου βεζύρη Ṣokolli Muhammed Pasha στὸ διάστημα μᾶλλον 1566-1574. Συνεπῶς ἡ χρονολόγηση, μὲ ἐπιφύλαξη ἀλήθεια, τοῦ συγκροτήματος στὸ β' μισὸ τοῦ 15ου μέχρι και τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αι. ἀπὸ τὴν κ. Χατζητρύφωνος θὰ πρέπει νὰ μετατεθεὶ στὴν προτεινόμενη χρονικὴ περίοδο.

University of Illinois

ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

1. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. I. Vingopoulou-Papazotou, *De Sofija et de Thessaloniki à Constantinople. Rontes et longements des voyageurs du XVIe siècle*, στά Πρακτικά τοῦ 'Ελληνοβουλγαρικοῦ Συνεδρίου, Ιωάννινα-Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1988 (ύπὸ ἐκτύπωση, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 22, σημ. 68).

2. Encyclopaedia of Islam, δ.π., σ. 474, και J. von Hammer, δ.π., σ. 1-3 και 64-65. Ό Ṣokolli ὑπῆρξε βεζύρης και τοῦ σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, στοὺς τελευταίους 15 μῆνες τῆς βασιλείας του, καθὼς και στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Μουράτ Γ' ὥς τὸ 1579, ὁπότε και δολοφονεῖται.